

Макаренко П. В., кандидат психологічних наук, доцент, заступник начальника з навчально-методичної роботи факультету підготовки фахівців для підрозділів боротьби з кіберзлочинністю та торгівлею людьми ХНУ ВС (м. Харків)

ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ МЕХАНІЗМІВ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАХИСТУ ПРАЦІВНИКІВ ОВС

У статті представлені результати дослідження опановуючої поведінки працівників міліції різної статі. З'ясовано, що в умовах професійного стресу психологічна адаптація працівників ОВС відбувається головним чином за допомогою механізмів психологічного захисту. Діагностовано, що в професійно-складних ситуаціях як чоловіки так і жінки працівники ОВС використовують однакові механізми психологічного захисту: раціоналізацію, заперечення і проєкцію. Разом з цим, чоловіки схильні блокувати травмуючу ситуацію шляхом її витіснення. А жінки частіше використовують самоаналіз та прагнуть до нестандартного вирішення проблем.

Ключові слова: опановуюча поведінка, психологічний захист, працівники міліції.

В статье представлены результаты исследования совладающего поведения работников милиции разного пола. Выяснено, что в условиях профессионального стресса психологическая адаптация работников ОВД происходит главным образом с помощью механизмов психологической защиты. Диагностировано, что в профессионально - сложных ситуациях как мужчины так и женщины сотрудники ОВД используют одинаковые механизмы психологической защиты: рационализацию, отрицание и проекцию. Вместе с этим, мужчины склонны блокировать травмирующую ситуацию путем ее вытеснения. А женщины чаще используют самоанализ и стремятся к нестандартному решению проблем.

Ключевые слова: совладающее поведение, психологическая защита, работники милиции.

Постановка проблеми. Висока соціальна значимість діяльності органів внутрішніх справ у сучасних умовах визначає необхідність оптимізації основних форм, підходів та технологій психологічного супроводження оперативно-службової діяльності персоналу. Правоохоронна діяльність характеризується інтенсивністю та напругою, які пов'язані з виконанням службових обов'язків у жорстко обмежені строки, наявністю в основному кількісних критеріїв оцінки успішності діяльності, постійною взаємодією з різними верствами населення, екстремальністю умов діяльності, необхідністю прийняття відповідальних рішень правового характеру. Різноманітність професійних ситуацій та індивідуально-психологічні особливості особистості обумовлюють різні способи (стратегії та стилі) опановуючої поведінки правоохоронців у стресонасичених умовах виконання професійної діяльності. На жінок, які працюють в органах внутрішніх справ, покладаються ті ж самі службові обов'язки, що й на чоловіків. Однак, гендерні особливості, що обумовлюють певні відмінності у наявних стратегіях реагування на стрес та подолання стресових ситуацій чоловіками та жінками професійна діяльність яких пов'язана з ризиком та екстремальними ситуаціями, на сьогоднішній час вивченні недостатньо.

Актуальність дослідження гендерних аспектів опановуючої поведінки працівників ОВС обумовлена важливістю питань і проблем психопрофілактики на сучасному етапі

розвитку і реформування системи МВС та відомчої освіти. Дослідження проблематики механізмів психологічного захисту, як складової працівників міліції відкриває шляхи підвищення ефективності роботи підрозділів психологічного забезпечення щодо попередження надзвичайних подій, травматизму, порушень дисципліни і законності за участю особового складу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій з проблеми. Теоретичні, методичні та практичні питання формування і розвитку стресу та протидії йому знайшли відображення в роботах В.А. Бодрова, Н.Е. Водоп'янової, Л.П. Гримака, Л.Р. Дикої, Т.Л. Крюкової, Р. Лазаруса, Р.Б. Леонової, В.І. Медведєва, С.К. Нартова-Бочавер, П.В. Симонова, Н. Хаан, С. Фолкман та інших дослідників. Поняття «опановуюча поведінка» використовується для опису характерних способів поведінки людини в різних ситуаціях. Подолання розглядається як стабілізуючий чинник, який може допомогти людям підтримувати психосоціальну адаптацію протягом усіх періодів стресу. Існує широкий діапазон стратегій подолання стресу, систематизація і опис яких представлені в ряді робіт [1, 3, 4].

В умовах стресу психологічна адаптація людини відбувається, головним чином, за допомогою двох механізмів: психологічного захисту та копінг-стратегій. Психологічний захист – це спеціальна система стабілізації особистості, спрямована на захист свідомості

від неприємних, травмуючих переживань, сполучених із внутрішніми і зовнішніми конфліктами, негативними станами тривоги та дискомфорту. Функціональне призначення та мета механізмів психологічного захисту полягає в ослабленні внутрішньоособистісного конфлікту між неусвідомленими потребами і вимогами зовнішнього середовища, що виникають у результаті соціальної взаємодії [2, 5]. Послабляючи цей конфлікт, захист регулює поведінку людини, підвищуючи її стресостійкість.

Р. Лазарус розглядає механізми психологічного захисту як пасивні форми копінг-поведінки і виділяє такі її особливості [5]:

- опанування ситуацію «тут і тепер», що забезпечує тимчасовий психологічний комфорт;
- егоїстична спрямованість, захист лише власних інтересів;
- виконують функцію регуляції лише емоційних станів.

Крім того, Р. Лазарус класифікував психозахисні механізми на дві групи: симптоматичні техніки (вживання алкоголю, транквілізаторів, седативних препаратів тощо) та внутрішньопсихічні техніки когнітивного захисту (ідентифікація, переміщення, придушення, заперечення, реактивні утворення, проєкція, інтелектуалізація) [5]. Тобто, механізми психологічного захисту, як складова частина опановуючої поведінки, спрямовані до більш швидкого зменшення емоційної напруги і тривоги особистості та працюють за принципом «тут і тепер».

Великий внесок у вивчення проблеми психологічного захисту і розробку методів їх тестування вніс Р. Плутчик. Його основна ідея полягала у тому, що механізми психологічного захисту особистості відбуваються за рахунок підсвідомої переробки інформації та допомагають у процесі адаптації до умов існування. У цих процесах приймають участь

всі психічні функції: сприйняття, пам'ять, увага, уява, мислення, емоції [2]. Але кожного разу основну частину роботи з подолання негативних переживань бере на себе якась одна з них. Наприклад, переорієнтація уваги при запереченні, забування при витісненні, побудова логічних доказів для виправдання своїх вчинків при раціоналізації. Включаючись у психотравмуючі ситуації, захисні механізми виступають в ролі своєрідних бар'єрів на шляху просування інформації. У результаті взаємодії з ними тривожна для особистості інформація або ігнорується, або спотворюється, або фальсифікується. Тим самим формується специфічний стан свідомості, що дозволяє людині зберегти гармонійність і врівноваженість структури своєї особистості. Такі захисні внутрішні зміни розглядаються як особлива форма пристосування людини до середовища.

Метою нашої роботи є вивчення механізмів психологічного захисту як складової частини опановуючої поведінки працівників органів внутрішніх справ: чоловіків та жінок.

Виклад основного матеріалу. Механізми психологічного захисту захищають від потрясіння, надаючи суб'єкту час для підготовки інших, більш ефективних способів переживання. Подолання, у свою чергу, контролює задоволення потреб та імпульсів особистості, ведучі до накопичення індивідуального досвіду подолання життєвих труднощів.

Дослідження проводилося на базі Центру практичної психології УКЗ ГУМВС України в Запорізькій області. Всього в ньому взяли участь 40 працівників кримінальної міліції, з яких 20 чоловіків та 20 жінок у віці від 25 до 35 років.

Результати дослідження механізмів психологічного захисту, отримані за допомогою методики «Індекс життєвого стилю» Г. Келлермена – Р. Плутчика (LSI), представлені в таблиці 1.

Таблиця 1

Особливості механізмів психологічного захисту працівників ОВС різної статі ($x_{cp} \pm \sigma$, балів)

Механізми психологічного захисту	Жінки	Чоловіки	t	p
Витіснення	29,50 ± 15,72	39,90 ± 15,04	2,14	0,05
Регресія	20,35 ± 8,80	16,55 ± 18,64	0,82	-
Заміщення	9,00 ± 11,65	12,50 ± 16,18	0,78	-
Заперечення	49,95 ± 17,85	52,40 ± 14,05	0,48	-
Проєкція	47,65 ± 23,25	42,55 ± 26,23	0,65	-
Компенсація	36,50 ± 13,48	39,00 ± 16,51	0,52	-
Гіперкомпенсація	28,50 ± 19,81	20,00 ± 18,06	2,12	0,05
Раціоналізація	50,35 ± 16,38	53,25 ± 15,17	0,58	-

Проаналізувавши дані приведені в таблиці 1, ми можемо констатувати, що як чоловіки ($53,25 \pm 15,17$) так і жінки ($50,35 \pm 16,38$) працівники ОВС найчастіше використовують раціоналізацію як основний механізм психологічного захисту особистості. На думку авторів методики [2] раціоналізація пов'язана з усвідомленням і використанням лише тієї частини сприйнятої інформації, завдяки якій власна поведінка розуміється як добре контрольована, що не суперечить об'єктивним обставинам. Ініціювати раціоналізацію може ситуація фрустрації, тобто ситуація блокування актуальної потреби, ситуація перешкоди на шляху до виконання бажання. Таким чином, у стресовій ситуації жінки та чоловіки працівники ОВС схильні проявляти неусвідомлюваний контроль над емоціями за рахунок вираженої залежності від раціональної інтерпретації ситуації. Вони докладають зусилля для того, щоб припинити хвилювання, які викликані неприязню чи суб'єктивно – неприйнятною ситуацією за допомогою цілеспрямованої, раціональної діяльності. Однак, є й недоліки використання раціоналізації, оскільки людина не вирішує проблеми, а постійно ухиляється від них. Мислення стає шаблонним, ригідним, використовуються стандартні схеми пояснення, швидко навішуються ярлики, людина все знає, усе може пояснити і передбачити (див. табл. 1).

На другому рейтинговому місці як у чоловіків ($52,40 \pm 14,05$) так і у жінок ($49,95 \pm 17,85$) працівників ОВС знаходиться заперечення. Як правило, дія цього механізму проявляється у запереченні тих аспектів навколишньої реальності, які, будучи очевидними для оточуючих, тим не менш не приймаються самою особистістю. Заперечення розглядається як відмова визнавати травмуючу реальність, як механізм самозбереження, що захищає від руйнівного проникнення неприйнятної ситуації у внутрішній світ людини. Заперечення дозволяє людині переробляти трагічні ситуації поступово, поетапно і цим забезпечує стійкість до впливу стресу.

Проекція, як захисний механізм особистості, посіла третє рейтингове місце у чоловіків ($42,55 \pm 26,23$) та жінок ($47,65 \pm 23,25$). Такі показники свідчать, що у конфліктних ситуаціях чоловіки та жінки працівники ОВС намагаються неусвідомлені

та неприйнятні відчуття, думки, бажання локалізувати у навколишнє середовище, приписуючи їх іншим людям і таким чином зберігаючи адекватний рівень власної самооцінки.

Витіснення статистично значимо більше використовується чоловіками-працівниками ОВС, ніж жінками-працівниками ОВС ($39,90 \pm 15,04 > 29,50 \pm 15,72$; $p \leq 0,05$) і займає четверте рейтингове місце у чоловіків та п'яте – у жінок. Даний механізм допомагає особистості впоратися зі стресовою ситуацією, за його допомогою, негативні для особистості думки, відчуття, що викликають тривогу, стають несвідомими, тобто витісняються у несвідоме. Як відомо із вчення А. Фрейд, витіснення виконує свою захисну функцію не допускаючи у свідомість бажання, що йдуть врозріз із моральними цінностями, і тим самим забезпечує пристойність і розсудливість. Виключення мотиву переживання зі свідомості рівносильне його забуванню. Причина подібного забування – намір уникнути дискомфорту, який викликається даним спогадом.

У жінок-працівників ОВС ($36,50 \pm 13,48$) на четвертому рейтинговому місці знаходиться захисний механізм «Компенсація», у чоловіків даний механізм посідає п'яте місце за рівнем значущості ($39,00 \pm 16,51$). Таким чином у стресовій ситуації, за допомогою цього механізму, жінки-працівники ОВС намагаються шукати достатню заміну реальної або уявної вади іншими якостями, частіш за все за допомогою фантазування чи присвоєння собі якостей, переваг, цінностей, поведінкових характеристик іншої особистості. Як вважають автори методики, компенсація є досить складним когнітивним механізмом захисту особистості, що розвивається і використовується свідомо. Люди, які використовують компенсацію схильні до пошуку та виправлення власних особистісних недоліків, прагнуть до оригінального, нестандартного вирішення проблем.

За середніми показниками захисного механізму «Гіперкомпенсація» жінки-працівники ОВС використовують його статистично значимо частіше, порівняно з чоловіками ($28,50 \pm 19,81 > 20,00 \pm 18,06$; $p \leq 0,05$). Ці дані вказують на те що, досліджуванні жінки-працівники ОВС у

стресовій ситуації намагаються трансформувати внутрішні переживання у протилежне прагнення, тим самим попереджуючи вираження неприйнятних для них думок та відчуттів. Мінусами частого використання гіперкомпенсації можуть бути формування та розвиток таких особистісних якостей як зухвалість, зарозумілість і амбіційність.

Захисний механізм «Регресія» як жінками-працівниками ОВС ($20,35 \pm 8,80$) так і чоловіками-працівниками ОВС ($16,55 \pm 18,64$) практично не використовується. Тобто, чоловіки та жінки працівники ОВС у важких, проблемних ситуаціях не використовують інфантильні особистісні реакції поведінки, що проявляються в демонстрації безпорадності, залежності тощо з метою зменшення тривоги і уникнення від вимог реальної дійсності.

Такий механізм захисту як заміщення у стресовій ситуації проявляється розрядкою пригнічених емоцій, що спрямовуються на об'єкти, які можуть викликати меншу загрозу чи є більш доступними, ніж ті, що викликали негативні емоції. Заміщення практично не використовується як жінками-працівниками ОВС ($9,00 \pm 11,65$) так і чоловіками-працівниками ОВС ($12,50 \pm 16,18$).

Проведений аналіз середніх показників

психологічних механізмів захисту досліджуваних чоловіків та жінок працівників ОВС показав схожість використання механізмів та наявність статистично значимих розбіжностей за двома показникам з восьми. На наш погляд це обумовлено практично однаковими умовами несення служби досліджуваних та тим, що вони працюють за однаковим напрямком.

Висновок. Таким чином, поведінка працівників ОВС різної статі в професійно-складних ситуаціях практично не відрізняється. Як чоловіки так і жінки схильні проявляти неусвідомлюваний контроль над емоціями за рахунок вираженої залежності від раціональної інтерпретації ситуації. Заперечення дозволяє їм «опрацьовувати» трагічні ситуації поступово, поетапно і цим забезпечує стійкість до впливу стресу. Разом з цим, чоловіки на відміну від жінок схильні уникати внутрішнього конфлікту за рахунок витіснення, блокування травмуючої ситуації. Зазвичай проявляється при стримуванні емоції страху і подоланні залежності від агресора. А жінки, більше ніж чоловіки, схильні до пошуку та виправлення власних особистісних недоліків, прагнуть до оригінального та нестандартного вирішення проблем.

Література

1. Водопьянова Н.Е. Психодиагностика стресса / Н.Е. Водопьянова. – СПб. : Питер, 2009. – 329 с.
2. Грановская Р.М. Психологическая защита / Р.М. Грановская. – СПб. : Речь, 2007. – 476 с.
3. Дикая Л.Г. Отношение к неблагоприятным жизненным событиям и факторы его формирования / Л.Г. Дикая, А.В. Махнач // Психологический журнал. – 1996. – № 3. – С. 137-148.
4. Китаев-Смык Л.А. Психология стресса / Л.А. Китаев-Смык. – М. : Наука, 1983. – 536 с.
5. Лазарус Р. Теория стресса и психофизиологические исследования / Р. Лазарус ; под ред. Л. Леви. – Л. : Медицина, 1970. – 290 с.
6. Фрейд А. Психология Я и защитные механизмы / А. Фрейд, перевод с англ. – М. : Педагогика, 1993 – 144 с.

Makarenko P. V., candidate of psychological sciences

GENDER FEATURES OF MECHANISMS OF PSYCHOLOGICAL DEFENSE OF OFFICERS OF MILITIA

The article is devoted to analysis the results of research of coping behavior of militia officers with different sex. It is found out, that in the conditions of professional stress psychological adaptation of militia officers takes place mainly by means of mechanisms of psychological defense. It is established, that behavior of militia officers with different sex in professionally-difficult situations does not differ practically, men and women are inclined to show the unrealized control above emotions due to the expressed dependence on rational interpretation of situation. It is diagnosed, that in professionally-difficult situations as men so women the officers of militia use the identical mechanisms of psychological defense: rationalization, denial and projection. Together with it, men unlike women are inclined to avoid an internal conflict due to expulsing, blocking of injuring situation. And women, more than men apt to the search and correction of own personality defects aspire problems to the original and non-standard decision.

Keywords: coping behavior; psychological defense, officers of militia.